

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Árvai Tamás Kristóf

Redundancia és struktúra az asszír királyfeliratok hadjáratleírásaiban

A disszertáció tézisei

Interdiszciplináris Doktori Iskola

Iskola vezetője: Dr. Prof. Pálné Kovács Ilona, egyetemi tanár

A Kárpát-medence és az antik világ népeinek története, kultúrája és kapcsolataik az ókorban

Doktori Program vezetője: Dr. Prof. Grüll Tibor, egyetemi tanár

Témavezető: Dr. Csabai Zoltán, egyetemi adjunktus

Pécs, 2021

Az asszír királyfeliratok fölfedezésük óta ideális terepet biztosítottak a kutatók számára, hogy rekonstruálják az ókori Kelet i.e. 2. és 1. évezredi politikatörténetét, illetve politikai földrajzát. Nagy segítséget nyújtott ebben az, hogy a szövegek nem merültek ki az arcnélküli ellenségábrázolásokban, mint ahogyan az korábbi akkád és sumer királyfeliratoknál megfigyelhető volt, mert az események konkrétan megnevezett helyeken, konkrét ellenfelek ellen zajlottak. Így a kutatás a 19. század közepi régészeti ásatásoktól kezdődően – amikortól ezek a királyfeliratok felszínre kerültek – ezekre a konkrét elemekre fókuszált. Az az igény, hogy minél több történeti információt lehessen kisajtolni a szövegekben szereplő változó komponensekből (a megnevezett ellenfelekből és földrajzi helyekből), meggátolta a tudósokat abban, hogy fölfigyeljenek a szövegben jelen levő ismétlődő komponensekre. Pedig az ókori társadalmak – ahogyan a legtöbb premodern társadalom – át voltak itatva a szemantikai jelek folyamatos repetíciójával. Ezt elsősorban az oralitáshoz való közelség tette szükségessé. Információk szóbeli társadalmakban csak az állandó ismétlés folyamán rögzülnek. Érdekes – már-már paradox – módon ez a szóbeli irodalomra oly jellegzetes repetitív jelleg megjelenik az adott társadalom írásos alkotásaiban is. Az oralitáshoz közel álló társadalmak írásos szövegeiket a szóbeli irodalomra jellemző módon szervezik. A jelenség legismertebb példáit az asszír királyfeliratokhoz térben és időben is közel álló bibliai ószövetségi könyvek nyújtják, de számos egyéb ókori, és más premodern társadalomban is találkozhatunk vele.

Ha abból indulok tehát ki, hogy az asszír királyfeliratok szerkesztési elvei között fontos szerepet játszott bizonyos kifejezések, frázisok, vagy akár képek körkörös ismétlése és azok strukturálása, akkor érdemes a jelenséget rendszeres vizsgálat alá vetni. Mi az, ami ismétlődik? Van-e a repetíciónak valamiféle rendszere? Milyen mintázatokat mutat a rendszer? Végül pedig milyen tanulságokat hordoz mindez az asszír társadalomra, politikai és vallási ideológiára vonatkozóan? Ezekre a kérdésekre próbálok választ adni az asszír történelem egyik jelentős szeletét – az I. Adad-nērārītól (i.e. 1306–1274) II. Šarrukīnig (i.e. 722–705) terjedő mintegy hat évszázadot – vizsgálva. A korszak nem mindegyik királya egyformán jól dokumentált, ezért a kutatás fókuszában II. Aššur-nāšir-apli (i.e. 884–859) áll, akitől – hála nagyarányú Kalhūi építkezéseinek – sok jó állapotú királyfelirattal rendelkezünk.

A funkcionális és repetitív igék, képek és kifejezések egy előre meghatározott ideológiailag terhelt halmaza egy makro- és egy mikrostruktúrát alkotnak II. Aššur-nāšir-apli királyfelirataiban. Ennek oka az, hogy az egyénnek nem áll módjában a valóságot úgy érzékelni, amint az van, hanem csak egy tudati szűrőn átfolyatva képes megragadni azt. Az asszír királyfeliratok tulajdonképpen a valóság ideológiailag megszürt lecsapódásai. A feliratok meghatározzák, hogy melyek azok az asszociációk, amelyek megjelenhetnek a bennszülöttek fejében egy asszír katonai agresszió kapcsán, és milyen szerkezetben gondolkodhatnak azokról. Elvileg hasonló jellegű eseményeket, esetekben hadi vállalkozásokat, számtalan variációban, és egy kiterjedt szókészlettel lehetne elbeszélni. II. Aššur-nāšir-apli feliratainak hadjáratleírásaiban azonban nem ez történik, mivel azt látjuk, hogy minden egyes alkalommal ugyanazokat a szavakat ismétli a szövegező, ugyan abban a struktúrában. A szavak és képek ismétlése behatárolja, hogy mire gondolhatnak az emberek. Bizonyos szavak az akkád nyelven széles jelentésspektrumot ölelnek fel, mint amilyen például a *lamû* „körülvesz, átölel” ige, kezdve a szépítkezéstől a mágikus vonatkozásokon keresztül egészen az asztrológiai konnotációkig. Az asszír királyfeliratok kontextusában ez a szó azonban kivétel nélkül mindig

„megostromol” jelentést ölti magára, ráadásul strukturálisan mindig ugyan abban a pozícióban jelenik meg. Más igék pedig kifejezetten hadi szakkifejezések, mint például a *šalālu* „kifoszt” verbum, melyek használata majdnem kizárólag a királyfeliratokra korlátozódik, ismételten lehatárolt szerkezeti elhelyezkedésben. Nincs lehetőség arra, hogy egy hadjáratot más kifejezésekkel szövegezzon meg az író, mint ahogy arra sincs, hogy máshogy gondoljon, és ebből adódóan meséljen el bárki, aki az asszír politikai propaganda hatása alatt él. Csak arra lehet gondolni, amit az asszír ideológia a valóság részének tekint. Ebben az összefüggésben értelmezhető az a régóta ismert tény is, miszerint asszír vereségekről mélyen hallgatnak a királyfeliratok. Az ilyen események fönnakadnak a tudat szűrőjén, ezért nem csapódhatnak le a hivatalos szövegekben, tehát nem is képezik a valóság részét. Ez az írnokok részéről nem tudatos csalás, hanem csak a realitás asszír keretek között való értelmezése és ábrázolása.

Az ismétlődések jelenségéhez visszakanyarodva, második szempontként fontos megjegyezni, hogy azok II. Aššur-nāšir-apli királyfelirataiban nem ömlesztve, hanem strukturáltan jelennek meg. Ez arról árulkodik, hogy a királyfeliratok – illetve a mögöttük meghúzódó, a társadalom által közismert ideológiai keretrendszer – nem csak az elgondolható valóság tárgyát, hanem egyben a hogyanját is behatárolják. Hasonló jellegű események elbeszélésének módja elvileg korlátlan variációban történhet meg, hiszen hadjáratok – helytől, időtől, körülményektől és még számos egyéb tényezőtől függően – sokféle módon zajlódhatnak, és ezeket az amúgy is bonyolult eseményeket a szem- és fültanúk – számtalan szempont fölvetésével – még több formában idézhetnek vissza. II. Aššur-nāšir-apli felirataiban mégsem ezt tapasztaljuk, hiszen a hadjáratleírások bemutatása minden alkalommal ugyan azt a struktúrát követi – ezért nem beszélhetünk az asszír királyfeliratokkal kapcsolatban történetírásról. Ez a sorrend meghatározza, hogy melyek azok a kizárólagos szempontok, amelyek mentén az esemény elgondolható. A Hódítás témájában például egymás után következő altémák (*Ostrom, Harc, Hódítás, Öldöklés, Fosztogatás, Kegyetlenkedés, Zsákmány, Pusztítás, Terror*) – bár megvan a megmagyarázható belső logikájuk – elvileg más sorrendben is lefolyhatnak és elbeszélhetőek lennének. Mégsem ez történik, mert az asszír gondolkodásban – legalább is egyelőre az i.e. 9. század első felére vonatkozólag – ez az egyetlen módja annak, ahogyan egy hadjáratot narrálni lehet. Csak úgy lehet elgondolni egy eseményt, ahogy az az asszírok számára értelemmel bír. Nincs mód arra, hogy bármiféle világnézeti alternatíva fölvetődjön, és ez az ideológiai kötöttség csapódik le II. Aššur-nāšir-apli király felirataiban.

Az események a strukturálódáson túl hangsúlyokat kapnak, és ezek is egységesek II. Aššur-nāšir-apli felirataiban. Az, hogy a szövegek mely témánál töltenek több időt, nem csak a korabeli ember érdeklődési körét tükrözi vissza, hanem sokkal inkább rituális jelentéssel ruházzák föl a jelenséget, magát a feliratot is, de tulajdonképpen – legyen szó írásról vagy szóbeli továbbításról – minden asszír hadjárat elbeszélését. Az asszírok – mint ahogy általában a premodern népek – mágikusan hittek a szöveg, illetve a kimondott szó valóságra gyakorolt hatásában. Így a feliratok és azok egységes hangsúlyai föltárják, melyek azok a területek, ahol különösen érzik a háború illetően mentális megtámogatásának szükségességét. Úgy tűnik, az asszírok egyfajta kényszert éreztek arra, hogy minden évben hadjáratot indítsanak, ezért hangsúlyosak az *Indulás* és *Érkezés* altémái. Természetesen ezeknek a háborúknak mindig sikereseknek kellett lenniük, ezért mágikus erő rejlett a *Hódítás* altémájának kifejezésében is.

Az asszírok – függetlenül attól, hogy ez a realitásban mennyire volt jelen, és attól is, hogy ez a környező kultúrákban mennyire volt általános – azt a látszatot is igyekeztek fenntartani, hogy rendkívül kegyetlenek, akik hódításaik során lemészárolják az ellenséget (*Öldöklés* altémája), kirabolják, végül pedig a földdel teszik egyenlővé városaikat (*Kifosztás* és *Pusztítás* altémája). Ezek a szintaktikai egységek is ritualisztikusan kerülnek kifejezésre, épp úgy, mint a környező népek „ajándékainak” fogadása (*Adó* altéma). Asszír-elleneségei előtt két lehetőség van – szól a szövegek üzenete –, vagy elpusztul, vagy behódol és adót fizet.

II. Aššur-nāšir-apli feliratait feltehetően több írnok készítette el. Az azonban, hogy egymástól függetlenül mégis nagyon hasonló, ideológiailag szigorúan körülhatárolt produktumokat hoztak létre, arra enged következtetni, hogy a királyfeliratok egy a korabeli társadalmat mindenestül átható jelenség lecsapódásai. Számunkra – 21. századi (nem várt) közönség számára – azonban elveszett ez a korabeli társadalomban cirkuláló fenomén nagy része, és csak az maradt meg, ami a korban a legtöbb ember számára hozzáférhetetlen maradt (a királyfeliratok). Így a szövegek csak a jéghegy látható csúcsát képezik, a jelenség víz alatti része rejtve marad előttünk. Nem gondolnám, hogy az okokat az írnokképzés tanmenetében kellene keresnünk, pontosabban fogalmazva, maga az írnokképzés is csak azt tükrözi vissza, ami amúgy is jelen volt a társadalomban. Nincsenek ugyanis olyan dokumentumaink, melyek egy hadjáratleírás elkészítésének technikai részleteit írják le írnoktanoncok számára. Már csak azért is reménytelen valami ilyennek, vagy ehhez hasonlóknak a fölkkutatása, mert a rendszer, melyet az írnokok működtettek túl komplex ahhoz, hogy agyagtáblákon rögzíteni lehetett volna azt. A mesternek, és előbb utóbb az írnoktanoncnak is, a saját agyát kellett használnia adathordozónak, ahhoz, hogy minden körülmény között újra reprodukálhassa ezt a bonyolult rendszert. Ez pedig – véleményem szerint – csak úgy valósulhatott meg, ha a rendszer a társadalom analfabéta rétegeiben is cirkulált valamilyen formában; így ez a forma pedig csak szóbeli lehetett. Másképp kifejezve, Asszír-országban – ha erre valahol mód adódhatott – mindenki hasonló módon mesélte el a hadjáratokat, azok illetően strukturálása közismert volt, és a királyfeliratok csupán rögzítették azt az orális hagyományt, amely számunkra már elveszett. Ha azonban hagyományról beszélünk, akkor a rendszer meglétét II. Aššur-nāšir-apli előtt és után is ki kell tudnunk mutatni.

A szakirodalom nem egységes ugyan az Újasszír Birodalom kezdetét illetően, de – elsősorban filológiai és nem politikai érvekből kiindulva – ezt II. Aššur-dān uralkodásánál jelöltem ki, és a jelen fejezetben az ő trónralépésétől (i.e. 935) számított 152 évet vettem göröcső alá. Őt megelőzően ugyanis több, mint 100 évig nem állnak rendelkezésünkre királyfeliratok, illetve ez a folyamat a vizsgált korszak utolsó uralkodójával, III. Adad-nērārival is megszakad (bár utána csak bő fél évszázados szünet következik). Ebben a mintegy másfél évszázados időszakban 7 király uralkodott, akiktől a 10 legjelentősebb feliratot vizsgáltam meg. A kutatás során – II. Aššur-nāšir-apli feliratainak elemzéséhez hasonlóan – három szempontot vettem figyelembe: hogy milyen szókészletet használ a 10 dokumentum szövegezője; hogy milyen struktúrába szervezi a szavakat; illetve, hogy milyen hangsúlyokat kapnak a szerkezeten belüli elemek – mind a három dimenzió a korszak egységességét igazolták.

A 150 év királyfeliratainak szókészletét vizsgálva első megfigyelésként megállapítható, hogy a szövegeket a szavak egy szűk csoportja uralja, melyek folyamatos ismétléssel dominálnak a

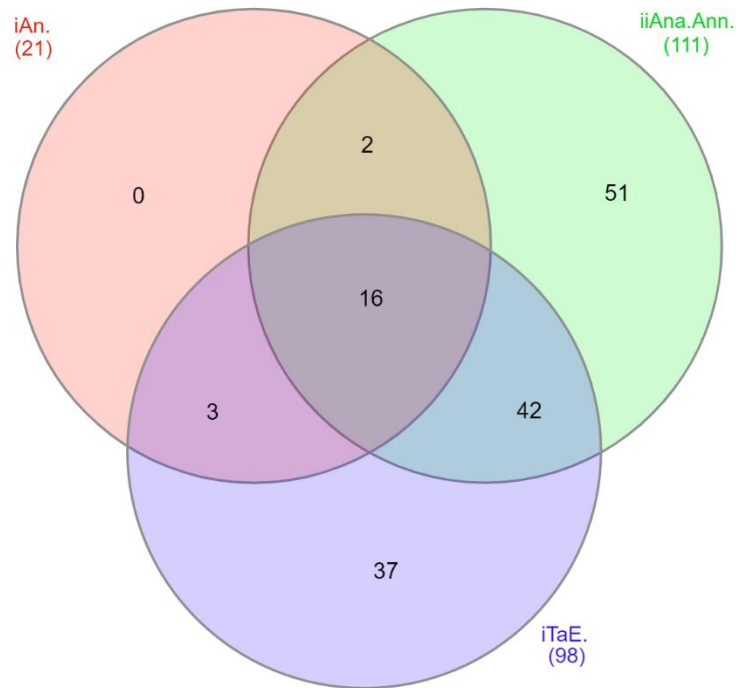
narráció menetében. A királyfeliratokat olvasva ugyanis azt a benyomása támad az embernek, mintha az írnokok egy nagy doboz építőkockából (vagy gyöngyökből) válogatnák össze a feliratok elemeit (szavait, frázisai és képeit). Az, hogy mely építőkockát használja, függ attól, hogy a doboz melyik felén ül, vagy hogy melyik akad a keze ügyébe, vagy hogy éppen melyik kockából dívik építkezni. A kontinuitás első jellemzője, a szöveg repetíciós jellege, sokat elárul az építőkockák dobozából dolgozó alkotóról, az asszír írnokról, illetve megbízójáról, a királyról. Az építőkockás doboz ugyanis nem öleli fel a teljes asszír szótárat, sőt – mint ahogy utaltam már rá – meglehetősen szűk keresztmetszetét nyújtja csak annak. Az írnok az általa ismert akkád nyelvből csak azokat a szavakat és frázisokat használja a királyfelirat elkészítése közben, melyek hűen tükrözik az asszír hatalom ideológiáját. A hatalom ugyanis kontrollálja a nyelvet, és kiválogatja, hogy melyek alkalmasak arra, hogy világnézetét kifejezzék, melyek pedig nem. Így a legtöbb esetben csak ideológiailag terhelt szavak kerülhetnek be a szövegbe. Másrészt ez a hatalom által kontrollált nyelv nem iskolapadban elsajátítható szóhalmaz, hanem a társadalom minden – az elit irányából érkező – információs csatornáján át cirkuláló ismerethalmaz. Ez persze nem csak szavakban, hanem reliefekben, képekben, szobrokban, épületekben, településszerkezetben, vagy akár a birodalom településhálózatában is kifejezésre került. Nyilvánvalóan a királyfeliratok konkrét szóbeli tartalma orálisan keringett a társadalomban. Éppen ez a szóbeliség tükröződik vissza a királyfeliratok repetitív jellegében, és éppen az oralitással való szoros kapcsolat vezet el bennünket a vizsgáldás második fontos szempontjához, a struktúrához.

A hatalom kontrollt gyakorolt a felhasználható szavakra, de az elbeszélés mikéntjére is. Úgy tűnik, hogy létezett a hadjáratoknak egy forogatókönyve, amely az ideológiai filter által átengedett szavak és frázisok köré csoportosuló képeket előre meghatározott sorrendben strukturálta. A nagyobb egységek, a témák (*Ellenséges tevékenység, Út, Hódítás* stb.) meghatározott sorrendben követik egymást, a csoportok pedig további kisebb összetevőkre – altémákra, azaz szintaktikai egységekre – tagolódnak (pl. *Indulás, Út, Érkezés*). Ezek további mikrostrukturális kategóriákra (*Fém, Ruha, Háztáji* stb.) és alkategóriákra bomlanak (pl. *Szarvasmarha, Birka, Szőlővenyige*). Ha a rendszer részletei változtak is a vizsgált másfél évszázad alatt (mint ahogyan azt például a 4.7. táblázat illusztrálta), maga a rendszer változatlan maradt. Ez pedig csak azért volt lehetséges, mert a hadjáratok elbeszélése orálisan cirkulált a társadalomban. Minden egyes alkalommal, mikor az apa a fiának, a patriarcha a családnak, az előljáró a közösségnek, vagy egy hivatalnok a város lakosságának elmesélte a király hadjáratát, ugyan abban a szerkezetben tette meg, egyszerűen azért, mert ő maga, és a hallgatósága is így tudta megjegyezni a legkönnyebben. Az asszír királyfelirat nem volt ugyan forrása az elit propagandájának – lévén a nagyközönség számára nem volt hozzáférhető (sem térben, hiszen a palotában elzártan hirdette a király tetteit, sem pedig írásban, hiszen a társadalom nagy része analfabéta volt) –, de kifejezője volt annak. Így a királyfeliratok elárulják, hogy hogyan gondolkodtak a korabeli asszírok a világukról. A szövegek üzenete az asszír király felsőbbrendűségéről szól, aki jogosan reagál az isteneknek tett esküt áthágó ellenség provokációjára; hősként veszi föl minden esetben a küzdelmet, amely során az ellenség egyik fele megsemmisül, másik fele pedig behódol. A séma egyszerű, könnyen megjegyezhető, és úgy tűnik, változatlan maradt a vizsgált időszak egészében.

A harmadik szempont a struktúrákban elhelyezkedő altémák hangsúlyozása volt. Ezekben a szintaktikai egységekben a szövegező kevés igét használt ugyan, de sok hadjáraton keresztül, a megfelelő szerkezeti pozícióban többször is megismételte. Ez a fajta ábrázolási technika nagyjából ugyanazokat az altémákat érintette a másfél évszázados időintervallum alatt (4.8. táblázat): *Indulás, Érkezés, Hódítás, Öldöklés, Kifosztás, Pusztítás, Terror, Adó*. A kis számban használt igeigék nagy számú ismétlése a rituálék világát juttatja eszünkbe, ahol az információk monoton ismétlésének fontos szerepe van. A rituálé ugyanis úgy fejt ki a hatását a mágia területén, mint bármilyen más kézimunka. A fa kivágásához sokszor oda kell csapni a baltával, az agyagedény megformálásához sokszor meg kell forgatni a fazekaskorongot, és ugyanígy, a mágikus hatás eléréseért (gonosz szellem távozása, a beteg gyógyulása stb.) sokszor meg kell ismételn a varázsigét. Ugyanez történik az asszír királyfeliratokban is. A modern történetírás szerepe kimerül az informálásban, esetleg valamiféle morális tanulság levonásában (attól függően, hogy a historiográfia mely ágához tartozik), az asszír királyfeliratoknál azonban szó sincs ilyesmiről. A szöveg hatást akar kifejteni a valóságra, ezért működése olyan, mint egy rituálé szövegének a mechanizmusa. A ritualisztikus altémák retrospektív megkérdőjelezhetetlenné tették a király győztes hadjáratait (holott az élesszemű modern történelemkritika sok esetben bebizonyította az ellenkezőjét), másrészt pedig prospektív biztosították őt a következő hadi vállalkozása sikeréről.

A három szempont – szókészlet, struktúra, hangsúlyok – vizsgálatából azt a következtetést tudtam levonni, hogy a másfél évszázados korban a kontinuitás jegyei domináltak a királyfeliratok elkészítésében a diszkontinuitással szemben. Ez egyrészt az írnokiskolák erős hagyománytiszteléből adódott, másrészt pedig annak az orális háttértámogatásnak volt köszönhető, amely uralta a vizsgált időszak asszír társadalmát. A hadjáratleírások strukturális törzse 150 éven keresztül jelen volt az asszír királyfeliratokban. Ha az elbeszélésnek ezt az anyagát egy szóbeli performance eseményébe vetítjük bele, akkor érhetővé válik mind a fő szerkezet, mind pedig a variációk szerepe. Az narráció egy előre meghatározott váz mentén halad előre, melyhez előadótól, helytől és időtől függően különböző egyedi vonások társulhatnak. A királyfeliratok ebben az értelemben olyanok, mint befagyasztott performance-ok. Számunkra csak ez a rögzített pillanatkép hozzáférhető, mögötte azonban egy gazdag szóbeli hagyományt sejtethetünk.

A középasszír királyfeliratok strukturálásának konvenciója párhuzamba állítható az újasszír jelenséggel. Ezt bizonyítják a közép- és újasszír időszak igéinek statisztikai összehasonlítása. Bár ez a hasonlóság az igék használatában eleinte nem túl látványos, I. Adad-nērārī verbumainak mintegy negyede (27%) azonos II. Aššur-nāšir-apli Annalesének igéivel. Ez az arány fokozatosan változott, és I. Tukultī-apil-Ešarra uralkodására több, mint háromnegyedére (76%) emelkedett. Ezt az elmozdulást jól szemlélteti egy Venn-diagramja. Itt a három királyfelirat összes igéjének számát vetíttem bele a csoportokba, hogy kitűnjenek a közös halmazok.

Míg az első vizsgált uralkodónál csak 18 közös találat volt II. Aššur-nāšir-apli Annalesének igéivel (2+16), addig ez a szám I. Tukultī-apil-Ešarra esetében 58-ra emelkedik (42+16). Minél több igét használ tehát egy asszír király, annál közelebb kerül az etalonnak tekintett Kalkhui Annaleshez. Ez pedig arra utal, hogy a középasszír királyfeliratok szókészletének különbözősége nagyrészt annak tudható be, hogy ennek a kornak a királyai még rövid feliratokat készítettek, kevés ige fölhasználásával. Minél kevésbé érvényesül egy szövegben a nagy számok törvénye, annál kisebb az esélye, hogy a potenciális funkcionális igék nagy arányban képviseltetik magukat. Ennek a matematikai torzításnak vagyunk tanúi az legelső középasszír királyfeliratok hadi leírásainál.

Az eltérő szókészlet másik oka a közép- és az újasszír királyfeliratok közötti időbeli távolság. I. Adad-nērārī halála és II. Aššur-nāšir-apli trónrakerülése között majdnem 400 év tátong, ami nyelvtörténeti szempontból nézve nem elhanyagolható időintervallum. A királyfeliratok ábrázolásánál azt kívánom érzékeltetni, hogy ezek az asszír szövegek nem hasonlíthatóak a mi hagyományos értelemben vett történeti dokumentumainkhoz, hanem sokkal inkább közelítenek a szóbeliség és a szakralitás világához; és mint ilyen, sokkal ellenállóbb a nyelv változásaival szemben. Mindazonáltal a két korszak részlegesen eltérő szóhasználatánál nem hagyhatjuk figyelmen kívül ezt a 400 évet. Szófordulatok és kifejezések cseréje más vallási dokumentumokban is tetten érhető egy ilyen majd fél évezredes időintervallumban. 400 év alatt a nyelv rengeteget változik, mely az olyan hivatalos és szakrális jellegű szövegeket, mint az asszír királyfeliratok, sem hagyja érintetlenül.

A közép- és az újasszír korszak szövegeinek szóhasználatához hasonlóan, az altémák hangsúlyozásában is megfigyelhető egyfajta eltolódás a két időintervallumot összehasonlítva. Míg az újasszír időszak első felének királyfelirataiban erősen „ritualisztikus” hangsúlyt kapnak az *Út* téma bizonyos altémái (*Indulás*, *Érkezés*), a *Hódítás*, az *Öldöklés*, a *Kifosztás*, a *Pusztítás*, vagy az *Adó* szintaktikai egységei (4.13. ábra), addig csak a *Hódítás* és a *Pusztítás* területén

tapasztalhatjuk ugyan ezt a középasszír szövegekben. Ennél a jelenségnél is hivatkozhatunk a kevés ígére, illetve a nyelv változásaira – és valószínűleg fontos szerepet játszottak ezek is. Mindemellett azért jól látszik az is, hogy a rendszernek ez a része még nem kristályosodott ki a középasszír korban.

A rövid szövegek, az alacsony számú igehasználat sokban gátolja a középasszír királyfeliratok vizsgálatának hatékonyságát – legfőképp, ha a gazdag újasszír anyaggal hasonlítjuk össze a lehetőségeket. Az eredet kérdését kutatva mégis két – filológiaiilag nehezen megfogható, de – antropológiaiilag fontos megállapítás vonható le a statisztikai elemzésekből. Először is megvilágította azt az emberi jelenséget, miszerint a valóság az egyén számára csak egy konceptuális keret, egy tudati szűrő, által fogható föl. Ez a szűrő automatikusan strukturálja az érzékelt realitást. Minden szóbeli elbeszélésnél kimutathatók a szerkesztésnek e tudat alatti megnyilvánulásai, és ilyen szervezettséget láttunk I. Adad-nērārītól kezdődően az összes középasszír királyfelirat hadi eseményeinek elbeszélésénél is. Ez vezetett a második következtetéshez, miszerint a háborús narrációkat az asszír írnokok a társadalom szóbeli szektorából emelték be és tették írásos tradícióvá. Így világít be – paradox módon – az asszír literalitás a közvetlenül számunkra már nem vizsgálható asszír oralitásba.

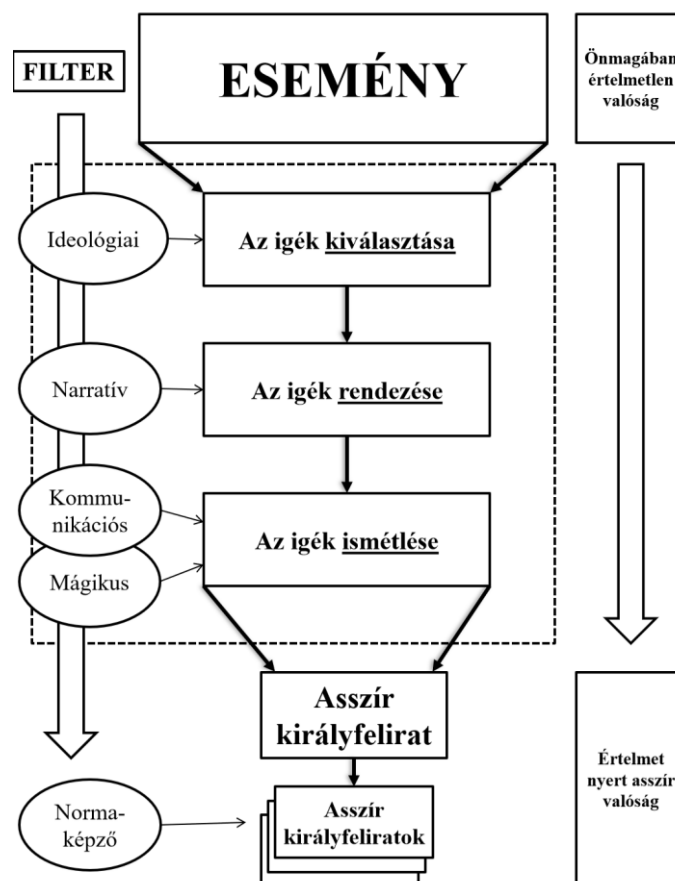
Az i.e. 8. század második fele az asszír történelemben a nagy átalakulások kora. Ez mondható el politikai szinten, de – a királyfeliratokban használt igék vizsgálata alapján – a hadjáratok ábrázolása alapján is. A szövegben máshova helyeződnek a hangsúlyok, mint korábban. Új – vagy régebben alig használt – szavak kerülnek bele a királyfeliratokba, és ugyanígy fordítva, régi és klasszikusnak mondható kifejezések halványulnak el. Történik ez azonban úgy, hogy bizonyos jelenségek értéke változatlanul megmarad. A hosszú karriert befutott kifejezések, mint a *kašādu*, *šalālu* vagy a *maḥāru* töretlenül jelen vannak III. Tukultī-apil-Ešarra és II. Šarrukīn felirataiban. Ez alapján biztosra vehetjük, hogy a korábbi korok királyfeliratai – valamilyen formában – ismertek voltak az i.e. 8. század második felének *tupšarru*-i számára is. Hogy ez az ismeret miből táplálkozott, az írnokiskolák tananyagából, ahol esetleg korábbi királyok feliratait is tanulmányozták, vagy esetleg a társadalomban cirkuláló szóbeli áthagyományozásból, nehéz pontosan meghatározni. Annyi jelenthető ki fenntartások nélkül, hogy a kapcsolat a válság előtti uralkodókkal mindenképpen megállapítható. Ez jellemzi részben a szókészletet, részben a struktúrát és annak hangsúlyait. A szóhasználatot, a szerkezetet és a hangsúlyokat érintő számos változás mellett, illetve az i.e. 9. századi és i.e. 8. század második fele között tatóngó mintegy két emberöltőnyi válság ellenére, két dolog változatlan maradt az asszír királyfeliratok fejlődésében, egyrészt a szavak, a frázisok, és képek repetíciója, másrészt pedig azok rendszerbe szerveződése. Úgy tűnik, hogy maga a forma tartósabb volt, mint a tartalom, amivel föltöltötték. Az, hogy a válság sem szabott gátat a két jelenség tovább élésének, elvezet bennünket a kutatás végső megfontolásaihoz.

Az asszír királyfeliratok keletkezése hasonlít ahhoz az óvodához, ahol a gyerekek évtizedeken keresztül gyöngyöket fűznek. A hosszú idő alatt szükségszerűen változások következnek be a játékban. Bizonyos színek és formák kivesznek, és helyettük új színek és formák kerülnek terítékre, más színek és formák viszont több generáción keresztül is divatban maradnak. Az idő múlása természetesen itt-ott a szekvenciasorok szabályszerűségeiben is változásokat eredményezhet, hiszen már nem emlékezhetnek pontosan az eredetileg lefektetett játékszabályokra. Két dolog azonban még évtizedek múltán is megfigyelhető: (1) a

gyöngyszemek ismétlődése, és (2) azok rendszerben való elhelyezkedése. A királyfeliratok történetében is hasonló változásokat hoztak az évszázadok. Néha a hagyományörzés hangsúlya domborodik ki, például V. Šamši-Adad uralkodása alatt, néha pedig az újítás szelleme próbálja szétfeszíteni a kereteket, főleg II. Šarrukīn (722–705) és utódai alatt. Két dolog azonban végigkísérte a feliratok történetét: (1) a szavak, a frázisok, a képek repetíciója, és (2) azok rendszerbe szerveződése. Ezek szerint a valóság érzékelésének asszír módja tartósan bizonyult, és ez a hagyomány mindig kötötte a fiatalabb írónemzedéket. Így maga a tradíció is szűrőként funkcionált. Minden írónemzedék a korábbi királyfeliratok árnyékában nőtt fel, első kézből értesülve arról, hogy mi a valóság értelmezésének helyes módja. Ez az utolsó kapu, a *normaképző filter*, mely ellenőrzést gyakorolt a tudatba érkező információk fölött.

Egy asszír *tušarru* nem úgy érzékelt a valóságot, ahogyan az önmagában létezik, hiszen az egy kulturális referenciaháló nélkül értelmetlen és zavaros. A múlt eseményeinek értelmezéséhez szükség van kapaszkodókra, eligazítási pontokra. Ezt biztosította az asszír írónak számára tudatának szűrőrendszere, melyen átengedve az eseményt, értelmessé és jelentőségtejjé tette azt.

A rendszer azonban nem csak az asszír írónokok sajátja. Ez a gondolkodási séma hatott át minden asszír identitású egyént, kezdve a királytól és környezetétől, a katonákon, mesterembereken és kereskedőkön keresztül egészen az utolsó falu parasztjáig. Sőt mi több, más filterekkel ugyan, de minden ember egy ehhez hasonló rendszer keretei között modellezi az érzékszervei által befogadott valóságot – még akkor is, ha a folyamat működését tudatosítja magában. Ezzel a

megállapítással pedig elértünk következtetésem utolsó állomásához. Milyen tanulságokat hordoz mindez a 21. századi ember számára?

A „múlthoz”, mint olyanhoz nem csak az elmúlt évtizedek, évszázadok jeles politikai eseményei kapcsolódnak, mint például a mohácsi vész (1526) vagy a qarqari ütközet (i.e. 853), hanem az olyan „történetietlennek” tűnő jelenségek is, mint egy medve múlt évi csatangolása a Kárpátokban, vagy egy falevél tegnapi lehullása az utcánk gesztenyefájáról. Mindegyik példa a múltban történt, így „a múlt megörökítése” éppúgy vonatkozhat elvileg az egyikre, mint a másikra. Csakhogy – ahogyan az agy képtelen minden érzékszerveinket érő ingert befogadni és földolgozni, éppúgy – képtelen a tudatunk minden a múlt idő homogén folyamában megtörtént eseményt valóban múltként érzékelni. Találó példával világítja meg ezt a problémát a történész Edward Hallet Carr, mikor azt írja: *„Caesar átkelése egy kis folyócskán, a Rubiconon, történelmi tény, az pedig, hogy előtte és utána milliók keltek át a Rubiconon, senkit sem érdekel”* (Carr: *Mi a történelem?* Budapest: Osiris, 1995, 11). Létezik tehát az emberi elmében egy – nem neurológiai, hanem kulturális értelemben vett – szűrőrendszer, amely bizonyos szempontok alapján válogatja ki a múlt eseményeit, és amely ezt a válogatást lineáris módon újraszervezi, történelemnek nevezve azt. Természetesen a legtöbb esetben e rendszer működése nem tudatos, így a válogatás szempontjai és a fölfűzés logikája koronként és térségenként eltérő, a kultúra által eleve meghatározott. Az ember nem támaszthat más szempontokat a múlt rekonstruálására, mint amelyeket szocializációja során elsajátított (még akkor sem, ha ez a szocializáció történetesen egy akadémiai képzést is magában foglal).

Az ókori társadalmak – így az asszírok is – csak kevés forrást hagytak ránk, amelyek alapján tudati jelenségekre következtethetnénk. Segítségünkre van azonban az a jellegzetesség, hogy orális, vagy az oralitáshoz közel álló társadalmak kommunikációja az információk redundanciájára épít. A különböző szinteken gyakran megismételt üzenetek körülhatárolják az információ alkotóinak világképét. A birodalom határaiba elhelyezett szikladomborművek, az átkeresztelt meghódított városok, a monumentális főváros, a citadella rajta a kimagasló királyi palotával, a palotadomborművek és a királyfeliratok mind a világról alkotott információk. A vizuális üzenetek maradéktalan megértése azonban csak akkor volna lehetséges, ha nem csak a jelet, hanem azt az asszociációs hálót is ismernénk, amelyben a jel elhelyezkedett. Csakhogy az ilyen asszociációs kapcsolatrendszerek – ellentétben a régészeti leletekkel – hordozóikkal együtt visszafordíthatatlanul elenyésznek. Ha azonban abból indulunk ki, hogy az asszír királyfeliratok belső szerkezetére éppen úgy a jelek redundanciája jellemző, mint ahogyan azt a társadalom kommunikációjának más szektoraiban tapasztaltuk, akkor az ismétlődő elemek kirajzolhatják a valóság érzékelésének asszír kereteit. Erre tettem kísérletet az általam analizált királyfeliratok alapján.

Egy asszír írnok a király hadjáratának eseményeit – akár szemtanúként, akár hallomás útján szerezte benyomásait – tudatának szűrőin keresztül érzékelte, és ez alapján alkotta meg a feliratokat. A politikai *ideológiai filter* kiszűri a hatalom szempontjából releváns eseményeket, a többire pedig nem fordít figyelmet. Ha az asszír sereg vereséget szenved, akkor ez az információ fönnakad a tudat szűrőjén, és nem kerül be a szövegbe. Miután az első kapunál választ kapunk arra kérdésre, hogy mire szabad gondolni, a második állomás azt szabályozza le, hogy az átengedett információkat hogyan kell elgondolni (*narratív filter*). Ezek után a

valóságból átszűrt és elrendezett információknak megindul a sokszorosítása (*kommunikációs filter*), amely visszahat az érzékelt valóságra, mágikus befolyást árasztva rá (*mágikus filter*). Végül pedig a repetíció maga is ismétlődik, nemcsak a szövegeken belül, hanem a király különböző szövegeiben, illetve az egymást követő uralkodók felirataiban. A repetíció tehát normát teremt (*normaképző filter*) – elsősorban az asszír írnokok, de közvetve az egész asszír társadalom számára. Az asszír ideológia evvel alternatívák nélküli valóságot, egy változhatatlan világot teremt, amit az információk repetíciója fagyaszt be. Ebben a világban az asszír király mindig győz, az ellenség pedig mindig veszít.

Tanulmányom az asszír királyfeliratok egy lehetséges megközelítési módjáról szól. A tudatban elhelyezkedő szűrőrendszer – ami gondolatmenetem végkifejlete – nem neurológiai alapú, hanem modell értékű, és maguk az elnevezések is (*narratív filter, kommunikációs filter* stb.) metaforák csupán. A valóságot mi is csak egyszerűsítéseken keresztül vagyunk képesek földolgozni, így a modell szerepe nem abban van, hogy a realitást, mint olyat adja vissza, hanem abban, hogy számunkra érthető kategóriák szerint újrendezze azt. Fölvázolt modellem értéke annyiban áll, amennyiben az asszír királyfeliratok jelenségét hatékonyan egyszerűsíti 21. századi közönsége számára.

Disszertációm mögötti kutatás eredményeit három rövid tézisben tudom összefoglalni:

1. Az asszír királyfeliratok hadjáratleírásainak megalkotásakor az írnokok ideológiailag terhelt igék repetíciójával narrálják az eseményeket.
2. Az asszír királyfeliratokban használt repetitív igék egységes struktúrába rendeződnek.
3. Az asszír királyfeliratok ismétlődő igéi és azok strukturáltsága megvilágítja az asszír társadalom (és közvetve az egész ókori Közel-Kelet népeinek) oralitáshoz fűződő intenzív kapcsolódását.

A disszertáció témájához kapcsolódó publikációim és előadásaim

- *Propaganda bei Sargon II. von Assyrien*. Diplomarbeit. Graz: Karl-Franzens-Universität Graz, 2005.
- Az asszír Szargon, a héber Ézsaiás és a legendás Gilgames. *ATF szemle* 2007/1 (2007), 56–77.
- Az asszír II. Sarrukín urartui hadjáratleírásának vizsgálata a szöveg funkciója szempontjából. Előadás a *IX. Magyar Ókortudományi Konferencián*, Pécs, 2010. május 21.
- Az asszír Münchhausen báró kalandjai. II. Sarrukín egy hadjárata az asszír propaganda szemszögéből. *Ókor* 9/2 (2010), 3–9.
- Cselekvési sémák II. Sarrukín királyfelirataiban. Előadás a *Vargyas Péter emlékkonferencián*, Pécs, 2010. szeptember 30.
- A repetíció, mint a mágikus gondolkodásmód egyik megnyilvánulásának hanyatlása az Újasszír birodalomban a királyfeliratok elemzése alapján. Előadás a *Felemelkedés és Hanyatlás –I. Pécsi Orientalisztikai Konferencián*, Pécs, 2012. április 19.

- Asszíria határain túl. Az ellenség képe az Újasszír királyfeliratokban. Előadás a *Falak és választóvonalak a történelemben* c. konferencián, Nyíregyháza, 2012. november 30.
- A repetíció funkciója a Prédikátor könyvében. *Theologiai Szemle* 55 (2012), 68–83.
- A repetíció információs funkciója az újasszír társadalomban. Előadás az *Információ és társadalom* c. konferencián, Nyíregyháza, 2013. november 22.
- Asszíria mentális háborúja. *Kutatási Füzetek: A Pécsi Tudományegyetem Interdiszciplináris Doktori Iskolájának kiadványsorozata* 19 (2013), 13–36.
- Asszíria határain túl. Az ellenség képe az új asszír királyfeliratokban. In Buhály Attila – Reszler Gábor – Szoboszlai György (szerk.), *Falak és választóvonalak a történelemben. A Nyíregyházi Főiskola Történettudományi és Filozófia Intézete által 2012. november 29-30-án rendezett társadalomtudományi konferencia előadásai.* Terminus Könyvek 1. Nyíregyháza: A Nyíregyházi Főiskola Történettudományi és Filozófia Intézete Kiadványai, 15–32.
- A redundancia információs funkciója az újasszír társadalomban. *Világtörténet* 4 (36) (2014), 27–51.
- Adó- és zsákmánylisták az Újasszír Birodalom első felének királyfelirataiban. Előadás *A lista mámora, avagy az adatkultúra története. Az információgyűjtéstől a felhasználásig* c. konferencián.